

Onore de Balzak

EVGENIJA
GRANDE

OTVORENA KNJIGA
2018.

Honoré de Balzac
EUGÉNIE GRANDET

Preveo s francuskog
Dušan L. Đokić

Onore de Balzac

EVGENIJA GRANDE

GLAVA PRVA

VAROŠKE FIZIONOMIJE

U izvesnim palankama ima kuća čiji izgled uliva melanholiju, sličnu melanholiji koju izazivaju najmračniji manastiri, najusamljenije pustare ili najsumornije razvaline. Možda se zaista u tim kućama nalazi sve troje u isti mah: i manastirska tišina, i mrtvilo pustare, i nagota razvalina; u njima je tako malo života da bi stranac pomislio da u njima niko ne stanuje, kad ne bi najedanput uočio bleđ i hladan pogled kakve nepomične ličnosti, čije se upola kaludersko lice pomaljalo na prozoru, kad se začuju koraci kakvog nepoznatog prolaznika.

Ova melanholija ogledala se i na jednoj kući u Somiru, na kraju jedne strme ulice koja vodi u zamak, u gornjem kraju varoši. Ova ulica, sada gotovo uvek pusta, leti topla, zimi hladna, mestimice mračna, odlikuje se zvučnošću svoje kaldrme od šljunka, uvek čiste i suve, svojom tesnoćom i iskrivudanošću, tišinom svojih kuća, koje pripadaju staroj varoši i nad kojima se dižu gradski bedemi. Kuće, stare tri stoleća, tu se još dobro drže, iako su drvene, njihovi raznoliki izgledi doprinose originalnosti, koja ovaj kraj Somira preporučuje pažnji starijara i umetnika. Teško je proći pored ovih kuća a ne diviti se debelim talpama, čiji su krajevi srezani u čudnovate slike, i koje kakvim crnim niskim reljefom završavaju prvi sprat većine njih. Na jednima, poprečne grede pokrivene su škriljcem i ocrtavaju plave pruge na tankim zidovima jedne kuće koja se završava krovom od slabe građe, koji su godine ulegle, i čije je istrulele šindre iskrivilo naizmjenično

dejtvo kiše i sunca. Na drugima, stari, pocrneli prozorski balkoni, čije se lepe skulpture jedva vide i koji kao da su suviše laki za saksiju od mrke ilovače, iz koje se dižu karanfili i ruže kakve sirote radnice. Malo dalje imate kapije sa ogromnim klincima, na kojima je genije naših predaka ispisao jeroglif, čiji se smisao nikad neće pronaći. Ovdje je neki protestant ispovedio svoju veru; tamo je neki član Lige prokleo Henriha IV. Neki varošanin, opet, urezao je na svojoj kapiji znake svoga *kmetškoga plemstva*, slavu svoga zaboravljenoga kmetovanja. Cela istorija Francuske ispisana je tu. Pored trošne kuće s nabacanim malterom, na kojoj je zanatlija proslavio svoje strugalo, diže se dvorac kakvoga plemića, iznad čije se kamene kapije još vide tragovi njegovog grba, izrazbijanog raznim revolucijama, koje su od 1789. potresale zemlju.

U ovoj ulici trgovačke radnje nisu ni dućani ni magacini; prijeljni srednjega veka poznali bi u njima radionice naših otaca u svojoj njihovoj prirodnoj prostoti. Ove niske sobe, koje nemaju ni lica, ni izloga, ni okana, duboke su, mračne i bez spoljašnjih ili unutrašnjih ukrasa. Njihova se vrata sastoje iz dva puna dela, grubo okovana, od kojih se gornji povlači unutra, a donji, snabdeven jednim zvončetom s pružinom, stalno otvara i zatvara. Vazduh i svetlost ulaze u ovu vrstu vlačne peštere ili više vrata ili kroz prostor koji se nalazi između svoda, tavanice i oniskog zida u koji su uglavljeni debeli kapci, koji se ujutru skidaju, a uveče ponovo nameštaju i utvrđuju gvozdenim polugama. Ovaj zid služi za izlaganje robe prodavčeve. Tu nema šarlatanstva. Prema tome šta se u dućanu prodaje, napolju su izložena dva-tri burenceta soli i bakalara, komadi šatorskoga platna, konopci, žice obešene o grede na tavanici, obručni prislonjeni uza zidove, ili nekoličko komada sukna u rafovima.

Uđite. Čisto odevena devojka, mlada i zdrava, u beloj vratnoj marami, crvenih ruku, ostaviće svoj ručni rad, dozvaće oca ili mater, koji će doći i ravnodušno, ljubazno ili neučtivo, prema

svojoj naravi, prodati vam robe za koliko želite, bilo za dvadeset para, bilo za dvadeset hiljada dinara.

Videćete kačara koji sedi pred vratima i razgovarajući sa svojim susedom obrće palce; na prvi pogled čovek bi pomislio da su sva njegova roba tri-četiri daske; međutim, u pristaništu njegovo puno stovarište snabdeva sve anžuijske kačare; on zna, gotovo u dugu, koliko može trebati buradi ako berba bude dobra; sunce ga obogati, kiša upropasti; za jedno jutro, burad staju jedanaest dinara ili padaju na šest livara.

U ovoj zemlji, kao u Tureni, atmosferske promene utiču na trgovački život. Vinogradari, drvarski trgovci, kačari, krčmari, lađari, svi očekuju zrak sunca; oni strepe, kad uveče ležu, da ne čuju sutradan da je preko noći bilo mraza; oni se boje kiše, vetra, suše, i žele vlagu, toplotu, oblake, kad im to treba. Između neba i zemaljskih interesa stalan je dvoboj. Barometar sneveseljava, vedri i razgaljuje fizionomije naizmence.

S jednog kraja ove ulice na drugi, nekadašnje glavne ulice somirske, idu od vrata do vrata ove reči: „Zlatno vreme!“ Zato svaki i odgovara susedu: „Pljučte zlatnici!“, znajući šta mu sunce i kiša u zgodan čas donose. Subotom, oko podne, leti, ne možete dobiti kod ovih čestitih industrijalaca ni za pet para robe. Svaki ima svoj vinograd, svoje malo poljsko imanje, i ide na dva dana na selo. Kako se tu sve unapred zna, i kupovina, i prodaja, i dobit, trgovci mogu tri četvrtine svoga vremena da upotrebe na vesele izlete, na posmatranje, na razgovor, na ogovaranje, na špijuniranje. Tu domaćica neće kupiti jarebicu a da susedi ne upitaju muža je li bila dobro pečena. Devojka ne može promoliti glavu kroz prozor, a da je ne vidi sve što je u tom trenutku besposleno. Tu su, dakle, savesti na površini, i ove nepristupačne, crne i mirne kuće nemaju tajni.

Život je gotovo stalno pod otvorenim nebom: svaka porodica sedi pred svojim vratima, tu ruča, tu večera, tu se svada. Niko ne prođe ulicom a da ga dobro ne zagledaju. Kad bi, ponekad,

kakav stranac došao u kakvu palanku, svi su mu se redom podsmevali. Otuda tolike priče, otuda naročiti nadimak stanovnicima Anžea, koji su se odlikovali ovim varoškim podsmevkama.

Nekadašnji domovi stare varoši leže u gornjem kraju ove ulice, u kojoj je nekad stanovalo mesno plemstvo. Kuća, puna melanholije, u kojoj su se desili događaji koji će biti ispričani u ovoj priči, bila je jedan od tih domova, uvažениh ostataka jednoga veka u kome su i predmeti i ljudi još imali onu prostotu koju francuski običaji gube iz dana u dan.

Pošto ste prošli sve krivine ovog živopisnog puta, čiji i najmanji nedostaci bude uspomene i čiji opšti izgled goni čoveka na razmišljanje, opazite jedno prilično mračno udubljenje, ustred koga se kriju vrata kuće gospodina Grande.

Ali, nemoguće je shvatiti značaj ovog palanačkog izraza bez biografije gospodina Grandea.

G. Grande uživao je u Somiru glas, čije uzroke i posledice ne može potpuno razumeti onaj koji nije, ma i kratko vreme, živio u unutrašnjosti. Gospodin Grande (neki su ga zvali i čiča Grande, ali je broj ovih staraca osetno opadao), bio je 1789. vrlo imućan kačar, koji je znao čitati, pisati i računati. Kad je Francuska Republika, u somirskom okrugu, izložila prodajni manastirska dobra, kačar, kome je tada bilo četrdeset godina, tek što se beše oženio ćerkom jednog bogatog daščarskog trgovca, Grande uze svoju gotovinu i miraz, dve hiljade zlatnika, i ode u okrug, gde, pomoću dve stotine velikih zlatnika, koje je njegov tast dao jednom vatrenom republikancu koji je upravljao prodajom narodnih dobara, dobi vrlo jeftino, zakonski ako ne pravedno, najlepše vinograde u srezu, jednu staru opatiju i nekoliko ziratnih dobara.

Kako stanovnici Somira nisu bili veliki revolucionari, čiča Grande ispade čovek smeo, republikanac, rodoljub, um koji je prihvatio nove ideje, dok je kačar prosto na prosto prihvatio vinograde. On bi postavljen za člana uprave u somirskom okrugu, i njegov miroljubivi uticaj oseti se i politički i trgovački. Politički,

jer je uzeo u zaštitu plemiće i svom svojom vlašću sprečio da se prodaju dobra emigranata; trgovački, jer je nabavio republikanskoj vojsci hiljadu dve buradi beloga vina i naplatio se u divnim livadama jednog ženskog manastira, koji beše ostavljen da se proda naposljetku.

Za vreme Konsulstva, Grande postade kmet; upravljao je mudro, vršio berbu još bolje. Za vreme Carstva, postao je g. Grande. Napoleon nije voleo republikance: on smeni g. Grandea, koga su smatrali za crvenjaka, i na njegovo mesto postavi jednog velikog posednika, plemića, budućeg barona Carstva. G. Grande ostavi opštinsko časnštvo nežaleći ni malo za njim. On beše, u interesu varoši, sagradio odlične puteve koji su vodili na njegova imanja. Njegova kuća i njegova dobra, vrlo povoljno uvedena u baštinske knjige, plaćala su umeren porez. Posle procene njegovih raznih dobara, njegovi vinogradi, blagodareći njegovom neumornom staranju, postadoše „glava okoline“ — uobičajen tehnički izraz da označi vinograde koji daju vino prve kakvoće. Mogao je tražiti za nagradu Krist Počasne Legije.

Ovaj događaj bio je 1806. godine. Gospodinu Grandeu bilo je tada pedeset i sedam godina, a njegovoj ženi oko trideset i šest. Njihovoj jedinici, plodu njihove zakonite ljubavi, bilo je deset godina. G. Grande, koga je Providenje htelo bez sumnje da uteši za izgubljeno kmetstvo, nasledi te godine, jedno za drugim, gospodu od La Godinjere, rođenu od La Bertelijere, majku gospođe Grande; zatim staroga g. od La Bertelijere, oca pokojničinog; i najzad gospodu Žantile, babu po materi; tri nasleđa čiju veličinu nije niko znao. Ovo troje starih behu tako strasne tvrdice, da su kroz dugi niz godina gomilali novac, da ga mogu u potaji posmatrati. Stari g. od La Bertelijere nazivao je davanje pod kamatu rasipanjem, nalazeći više koristi u posmatranju zlata no u dobiti od kamate.

Varoš Somir sudila je dakle o veličini uštede po prihodima poznatih joj dobara. G. Grande dobi tada novu plemićku titulu,

koju naša manija za jednakošću neće nikad izglediti: on postade čovek koji u okrugu plaća najveći porez. On je imao sto jutara zemlje pod lozom, koja su mu dobrih godina davala sedam do osam stotina buradi vina. Imao je trinaest ziratnih dobara, jednu staru opatiju, na kojoj je, iz štednje, zaziđao prozore, lukove i šarena okna, te ih je to i očuvalo; i sto dvadeset i sedam jutara livada, na kojima je raslo tri hiljade topola, zasađenih 1793. godi-ne; najзад, kuća u kojoj je stanovao bila je njegova.

Tako su sračunavali njegovu vidljivu imovinu. Što se tiče njegovog kapitala, samo su dve ličnosti mogle unekoliko oceniti njegovu veličinu: jedno je bio g. Krišo, beležnik, koji je davao pod interes novac g. Grandea; drugi, g. od Graseña, najbogatiji somirski bankar, u čijoj je dobiti vinogradar imao udela po volji i tajno.

Mada su i stari Krišo i g. od Graseña bili ljudi strogo poverljivi, što u provinciji stvara poverenje i donosi novaca, oni su javno ukazivali g. Grandeu tako duboko poštovanje, da su posmatračići mogli ceniti veličinu kapitala nekadašnjega kmeta po veličini neobičnoga uvažanja kojega on beše predmet. Ceo svet u Somiru bio je ubeđen da g. Grande ima jednu naročitu riznicu, jedno skrovište puno zlatnika, te se noću predaje onom neiskazanom uživanju koje čoveku daje posmatranje velike gomile zlata. Tvrdice su u to bile uverene, posmatrajući oči Grandeove, kojima žuti metal kao da beše predao svoju boju. Pogled čoveka koji je navikao da od svog kapitala vuče ogromnu kamatu dobija neminovno, kao i pogled sladostrasnika, kockara ili dvoranina, izvesne naročite navike, neke bojažljive, gramzive, tajanstvene pokrete, koji ne mogu da izmaknu očima njegovih jednovrera. Ovaj nemušti jezik stvara u neku ruku slobodno zidarstvo strasti.

G. Grande ulivao je dakle ono duboko poštovanje, na koje ima prava čovek koji nikome nikad ništa nije dugovao, koji je, kao stari kačar i stari vinogradar, sa astronomskom tačnošću pogađao kad treba da spremi za svoju berbu hiljadu buradi, a kad samo

pet stotina; koji nikad nije propustio nijednu spekulaciju; koji je uvek imao buradi na prodaju, onda kad su burad bila skuplja no ono što će u njih da se saspe; koji je mogao ostaviti svoje vino u podrumu i čekati zgodan trenutak da proda bure po dve stotine dinara, kad su mali posednici davali svoje po stotinu. Njegova čuvena berba godine 1811. mudro sačuvana, lagano prodavana, beše mu donela preko dve stotine četrdeset hiljada livara.

Finansijski govoreći, g. Grande je imao nečega sličnog s tigrom i sa carskom zmijom: umeo je da priligne, da se pritaji, da dugo posmatra svoj plen, da skoči na nj; zatim je otvarao čeljust svoje kese, uvlačio u nju hrpu talira, pa onda mirno legao, kao zmi-ja koja vari, neosetljiv, hladan, metodičan.

Kad je prolazio ulicom, ljudi su ga gledali s divljenjem, u koje se mešalo poštovanje i strah. Razume se, kad je svaki u Somiru osetio na sebi njegove čelične kandže. Jednome je g. Krišo dao potreban novac za kupovinu nekoga imanja, ali sa jedanaest posto; drugome je g. od Graseña eskontovao neke menice, ali sa ogromnim odbitkom kamate. Retko koji dan da je prošao, a da se ime g. Grandea ne pomene, bilo na trgu, bilo uveče u varoškim razgovorima. Za neke ličnosti, bogatstvo staroga vinogradara bilo je predmet rodoljubivog ponosa. Nije jedan trgovac, nije jedan krčmar govorio strancima sa izvesnim ponosom:

— Gospodine, mi ovdje imamo dve-tri milionarske kuće; ali g. Grande, taj ni sam ne zna koliko ima!

Godine 1816. najvestije somirske računđizije cenile su nepo-kretno imanje Grandeovo na blizu četiri miliona; ali kako je, prosečno, od 1793. do 1817. morao od svoga imanja vući godiš-nje po sto hiljada dinara, to je verovatno imao u gotovu toliko isto koliko u imanju. Zato bi merodavni, kad bi se posle partije bostona, ili posle kakvog razgovora o vinogradima, povela reč o gospodinu Grandeu, rekli:

— Čiča Grande?... Čiča Grande će imati pet do šest miliona.

— Vi ste veštiji od mene, ja nisam nikad mogao da uhvatim koliko ima. — odgovorili bi g. Krišo ili g. od Grasena, kad bi čuli ove reči.

Kad bi kakav Parižanin pomenuo Rotšilde ili g. Lafita, Somir-
ci bi odmah zapitali da li su oni bogati kao g. Grande? Ako bi im
Parižanin, malo prezrivo i smešeci se, odgovorio da jesu, Somir-
ci su se zgljedali i vrteli glavom ne verujući.

Ovako veliko bogatstvo pokrivalo je kao zlatnim ogrtačem
sva dela ovog čoveka. U početku su neke osobenosti njegova
života izazivale podsmeh i rugu, ali su se podsmeh i ruga vre-
menom istrošili. I najsitniji postupci gospodina Grandea prima-
ni su kao jednom presuđena stvar. Njegove reči, njegovo odelo,
njegovi pokreti, žmirkanje njegovih očiju, behu zakon u zemlji
u kojoj se svaki, pošto ga je proučio kao što prirodnjak prouča-
va nagon u životinja, mogao uveriti o dubokoj i nemoj mudrosti
i najmanjih njegovih postupaka.

— Biće oštra zimal! — govorilo se — čiča Grande navukao
postavljene rukavice. Čiča Grande kupuje mnogo duga, biće vina
ove godine.

G. Grande nikad nije kupovao ni meso ni hleb. Njegovi zakup-
ci donosili su mu nedeljno dovoljnu količinu kopuna, pilića, jaja,
masla i pšenice. On imadaše jedan mlin, čiji je zakupac, pored
zakupnine, morao dolaziti po izvesnu količinu pšenice, samle-
ti je, i doneti mu trice i brašno. Velika Nanona, njegova jedina
sluškinja, mada nije više bila mlada, pekla je sama svake subote
potreban hleb. S povrtarima, svojim zakupcima, g. Grande je ugo-
vorao da mu daju zelen. Što se tiče voća, njega je imao u tolikoj
količini da je veliki deo prodavao na pijaci. Drva za ožrev sekao
je u svojim zabranama ili je upotrebljavao stare, upola istrulele
panjeve, koje je dizao sa svojih njiva, i njegovi napoličari prevo-
zili su mu ta drva u varoš, lepo isečena, slagali ih, iz uslužno-
sti, na njegov drvljanik, i primali u nagradu njegovu zahvalnost.

Jedini poznati njegovi troškovi bili su: nafora, odelo njegovoj
ženi i njegovoj kćeri i njihove stolice u crkvi; osvetljenje, plata
velikoj Nanoni, kalaisanje sudova; plaćanje poreza, popravke nje-
govih građevina i troškovi oko obrađivanja imanja. Imao je šest
stotina lanaca zemlje pod gorom, koje je pre kratkog vremena
kupio, i tu goru čuvao mu je poljak jednog suseda, kome je obeća-
vao za to nagradu. Tek od kako je to imanje kupio, jeo je divljač.

Ponašanje ovog čoveka bilo je vrlo prosto. Govorio je malo.
Svoje misli kazivao je obično kratkim kao poučnim rečenicama,
koje je izgovarao blagim glasom. Od Revolucije, u vreme kad je
privukao na se pažnju, počeo je dosadno da muca, čim je imao
da govori dugo ili da se prepire. Ovo mucanje, govor bez veze,
bujica reči pod kojom se gubila njegova misao, prividna oskudi-
ca logičnosti u govoru, što se pripisivalo njegovu nedovoljnom
obrazovanju, sve je to bilo izveštačeno i biće dovoljno objašnje-
no nekolikim događajima u ovoj priči. Uostalom, četiri rečenice,
tačne kao algebarske formule, služile su mu obično da obuhva-
ti i da reši sve teškoće u životu i u trgovini: *Ne znam. Ne mogu.*
Neću. Videćemo.

Nikad nije govorio ni da ni ne, niti je šta pisao.

Ako mu je ko govorio, slušao je hladno, držao se desnom rukom
za bradu, naslonivši desni lakat na gornju površinu leve ruke i o
svemu je stvarao mišljenje od koga posle nije nikad odustajao.
Razmišljao je dugo i o najmanjim pazarima. Kad bi mu, posle
kakvog dugog i vešto vođenog razgovora, njegov protivnik otkrio
tajnu svojih namera, misleći da ga je ulovio, on bi odgovorio:

— Ne mogu ništa da odlučim dok se ne razgovorim sa ženom.

Njegova žena, koju beše načinio pravom robinjom, bila mu je
u njegovim poslovima najpodesniji zaklon. On nije nikad niko-
me išao, nije hteo ni da prima, ni da zove na ručak; nikad nije
galamio, i kao da je tvrdio svačim, čak i pokretima. Nije niko-
me ništa kvario, jer je stalno poštovao svojinu.

Pri svemu tome, pored sve blagosti u glasu, pored svega obazrivog držanja, govor i navike kačareve izbijahu na površinu, naročito kad je bio kod kuće, gde se uzdržavao manje nego ma gde na drugom mestu.

Telesno, Grande beše čovek visok pet stopa, zdepast, plećat, sa listovima koji su imali dvanaest palaca u obimu, jako razvijelih čašica i širokih pleća, lice mu beše okruglo, opaljeno, boginjavo; brada prava, usne bez krivina, a zubi beli; oči su mu imale izraz hladan i proždrljiv, kakav narod zamišlja u aždaje; njegovo čelo, puno poprečnih bora, nije bilo bez značajnih ispućenja; njegova kosa, žućkasta i proseda, beše, „srebro i zlato”, kao što govoraahu neki mladi ljudi, koji nisu poimali koliko je opasno šaliti se na račun g. Grandea. I njegov nos, debeo na vrhu, imao je na sebi izraslinu punu žilica, za koju je svet govorio, ne bez razloga, da je puna zločesti. Ovo lice pokazivalo je neku opasnu prepredenost, poštenje bez topline, samoživost čoveka koji je sve svoje osećaje usredstvio u tvrdičenje, i na jedino stvorenje koje je za njega doista bilo nešto, svoju kćer Evgeniju, svoju jedinu naslednicu. Držanje, ponašanje, ophođenje, sve na njemu, uostalom, posvedočavalo je ono pouzdanje u samoga sebe, koje stvara navika na uspeh u svima preduzećima. Zato je g. Grande, iako je izgledao blage i dobre naravi, bio čeličnog karaktera.

Kako je većito bio obučen na isti način, ko ga je video danas, video ga je onakvog kakav je bio od 1791. godine. Njegova glomazna obuća vezivala se kožnim uzicama; nosio je stalno vune ne čarape, kratke čakšire od debelog sukna kestenjaste boje, sa srebrnim kopčama, somotski prsnik sa žutim i mrkim prugama, do grla zakopčan, širok kaput kestenjaste boje sa dugačkim peševima, crnu kravatu i kvekerski šešir. Njegove rukavice, jake kao rukavice žandarmske, služile su ga po dvadeset meseci, i, da ih ne bi uprljao, stavljao ih je na obod svoga šešira, uvek na isto mesto, istim metodičnim pokretom.

To je sve što je Somir znao o ovom čoveku. Samo šest ličnosti imalo je pristup u njegovu kuću. Najuglednija od prvih triju beše sinovac g. Krišoa. Od kako je postavljen za predsednika somirskog prvostepenog suda, ovaj mladi čovek beše dodao ime nu Krišo ime Bonfon i radio je na tome da ime Bonfon odnese prevagu nad imenom Krišo. On se već potpisivao K. od Bonfona. Parničar, koji je bio toliko nepažljiv da ga nazove „gospodin Krišo”, odmah bi, još na suđenju, uvideo da je učinio glupost. Sudija je pazio one koji su ga nazivali „gospodin predsednik”, ali je svojim najljubaznijim osmehom udostojavao laskavce koji su mu govorili „gospodin od Bonfona”. Gospodinu predsedniku bilo je trideset i tri godine; bio je sopstvenik dobra od Bonfona (*Boni Fontis*), koje je donosilo godišnje sedam hiljada livara; očekivao je da nasledi svoga strica beležnika i svoga strica opata Krišoa, časnika u skupštini kanonika iz turskoga Svetoga Martina, koji su važili za dosta bogate ljude. Ova tri Krišoa, podržavani dobrim brojem rodnika, u srodstvu sa dvadeset domova u varoši, obrazovahu partiju, kao nekad Medičijevi u Florenciji; i, kao i Medičijevi, imali su svoje Pacije.

Gospođa od Grasena, mati jednoga sina od dvadeset i tri godine, vrlo je priležno dolazila gospođi Grande, da igraju karata, nadajući se da će svoga dragog Adolfa oženiti gospođicom Evgenijom. Gospodin od Grasena, bankar, živo je potpomagao spletkarenje svoje žene stalnim uslugama koje je potajno činio starome tvrdici, i stizao je uvek na vreme na bojno polje. Ovo troje Grasenovih imali su takođe svoje privrženike, svoje rodnike, svoje verne saveznike.

Sa strane Krišovljevih, opat, porodični Taljeran, snažno potpomagan svojim bratom beležnikom, hrabro se borio s gospođom Grasen, i pokušavao je da bogato nasleđe zadobije za svoga sinovca predsednika.

Ova potajna borba između Krišovljevih i Grasenovih oko ruke Evgenije Grande živo je zanimala razna somirska društva.

Da li će gospodica Grande poći za gospodina predsednika ili za g. Adolfa od Grasenaa?

Na ovo pitanje jedni su odgovarali da g. Grande neće dati svoju kćer ni jednome ni drugome. Nekadašnji kačar, pun slavlju-blja, traži za zeta, govora, kakvog francuskog pera, koji će za tri stotine hiljada livara dohodaka preći preko svih buradi Grandeoovih u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Drugi su odgovarali da su Grasenovi plemići, veoma bogati, da je Adolf vrlo lep mladik, i da tako lepo rodstvo, sem ako nemaju u rukavu kakvog papinog sinovca, mora zadovoljiti *ljude prostate, čoveka koga je ceo Somir zapamtio sa kačarskom sikirom u ruci i koji je, uostalom, bio u svoje vreme crvenjak*. Najrazboritiji napominjali su, da je g. Krišou od Bonfona slobodan pristup u svako doba, dok njegov suparnik dolazi u kuću samo nedeljom. Jedni su tvrdili da gospoda od Grasenaa, koja je bila u većem prijateljstvu sa žen-skinjem u kući Grandeovoj no Krišovljevi, može uticati na žen-skinje, te tako, pre ili posle, postići svoj cilj. Drugi su odgovarali da niko na svetu ne ume tako vešto da se podvuče čoveku kao opat Krišo, i da su u ovom slučaju, gde je na jednoj strani žena, a na drugoj kaluđer, izgledi podjednaki.

— Imaju pata karte. — govorio je jedan dosetljivac somirski. Bolje obavešteni, stariji stanovnici somirski, uveravali su da će se gospodica Evgenija Grande iz Somira, pošto su Grandeoovi isuviše mudri da bi dali da imanje ode iz njihove porodice, udati za sina g. Grandea iz Pariza, bogatog vinarskog trgovca. Na to su privrženici Krišovljevih i Grasenovih odgovarali:

— Pre svega, ova dva brata nisu se dvaput videla za trideset godina. Posle, g. Grande iz Pariza cilja na visoko za svoga sina. On je kmet jednoga kvarta, narodni poslanik, pukovnik u narodnoj gardi, sudija trgovačkog suda; on se odriče Grandeovih iz Somira, i namerava otroditi se s kakvom vojvodskom porodicom po milosti Napoleonovoj.

Šta se sve nije govorilo o jednoj naslednici o kojoj se pričalo na dvadeset milja unaokolo, pa čak i u putničkim kolima od Anžea do Bloa zaključno!

Početkom 1811. krišovljevci dobiše znatnu prevagu nad grad-senovcima. Froafonsko dobro, poznato sa svoga parka, svoga divnog zamka, svojih majura, svojih reka, jezera, šuma, u vrednosti od tri miliona, izložio je prodaji mladi markiz od Froafona, primoran da pretvori u novac svoju imovinu. Beležnik Krišo, predsednik Krišo, opat Krišo, potpomognuti svojim pristalicama, sprečili su da se ovo dobro prodaje na male delove. Beležnik zaključivši s mladim čovekom sjajnu pogodbu, ubeđivši ga da bi se morali voditi bezbrojni sporovi protiv kupaca dok bi se novac od njih naplatio; bolje bi bilo prodati sve ukupno g. Grandeu, čoveku koji ima novaca i koji je u stanju da položi sve u gotovu. Na taj način lepa markiska baština froafonska pređe u svojinu g. Grandea, koji je, na veliko čudo Somira, isplati sa izvesnim odbitkom, posle izvršenih formalnosti. Ova stvar odjeknula je čak do Nanta i Orleansa.

G. Grande ode da vidi svoj zamak, koristeći se jednim dvo-kolicama koja su se tamo vraćala. Pošto je kao gospodar razgledao ovo svoje imanje, on se vrati u Somir, uveren da je svoj novac uložio po dvadeset na sto, i zanet divnom mišlju da baštinu froafonsku zaokrugli, ujedinivši s njom sva svoja dobra. Zatim, da bi ponovo napunio svoju kasu, gotovo ispražnjenu, on se reši da iseče do zemlje svoje šume, svoje zabrane i da eksploatiše topole na svojim livadama.

Sad je lako razumeti svu važnost ovih reči: kuća g. Grandea! kuća mračna, hladna, nema, u gornjem kraju varoši, zaklonjena bedemskim razvalinama. Stubovi i luk od kapije behu, kao i kuća, načinjeni od peščara, belog kamena iz okoline Loare, i tako mekog da je prosečno trajao jedva dve stotine godina.

Nejednake i česte rupe koje klimatske nepogode behu čudnovato izdubile davale su kapiji izgled crvastog kamena francuske

arhitekture i neku sličnost sa tamničkim kapijama. Iznad luka bio je dugačak niski reljef od tvrda kamena, koji je predstavljao četiri godišnja vremena, s figurama već najedenim i sasvim crnim. Nad ovim niskim reljefom pružao se venac iz kojega su izbijale nekolicke biljke slučajno nanesene: žute voje, poponci, ladoleži, bokvice, i jedna mala trešnja, već dosta visoka.

Kapija od teške hrastovine, mrke boje, isušena, sva isprepućana, slaba na prvi pogled, držala se čvrsto svojim gvozdenim klincima, koji su pravili simetrične šare. Četvrtasta rešetka, mala, ali sa čestim i zadržalim šipkama, nalazila se na sredini manjih vrata, i služila je, takoreći, kao motiv jednom čekiću, koji je bio za njiju pritrviđen jednim prstenom i udarao o iskrevljeno lice jednog klina. Ovaj čekić duguljastog oblika, vrsta onih koje su naši preci nazivali žakmarima, ličio je na veliki znak divljenja; kad bi ga pažljivo razgledao, starinar bi našao na njemu tragove jednog smešnog lika koji je nekad predstavljao i koji se dugom upotrebom beše izlizao.

Kroz malu rešetku, namenjenu raspoznavanju prijatelja za vreme građanskih ratova, čovek radoznao mogao je videti, u dnu jednog mračnog i zelenog svoda, nekoliko opalih basamaka, koji su vodili u baštu živopisno okruženu debelim vlažnim zidovima, obraslim zakržljanim šibljem. Ovi zidovi behu zidovi bedema, na kome su se dizale bašte obližnjih kuća.

U donjem odeljenju kuće najglavnija soba beše dvornica, čiji se ulazak nalazio pod svodom velike kapije. Malo njih zna svu važnost dvornice u varošicama anžijskim, turenskim i beriskim. Ona je u isti mah predsooblje, salon, kabinet, budoar, trpezarija; ona je pozornica domaćeg života, zajedničko ognjište. Tu je obližnji berberin dva put godišnje šišao. g. Grande; tu su dolazili zakupci, paroh, sreski načelnik, vodeničarski momak.

Ova dvornica imala je dva prozora koji su gledali na ulicu, i bila je patosana daskama; odozgo do dole bila je pokrivena sivom drvenom oblogom, sa antičkim šarama; tavan je bio sastavljen iz

vidljivih greda, takođe sivo obojenih, a prostor između njih bio je ispunjen krečom koji beše požuteo.

Jedan stari bakarni sahat, išaran arabeskama, stajao je kao ukras na nevešto izvajanom kaminu od belog kamena, na kome beše zelenkasto ogleдалo sa čijih se ivica, koso isečenih da bi se staklu videla debljina, odbijala tanka pruga svetlosti duž jedne gotske dekoracije od damasciranog čelika. S obe strane kaminu na stajao je po jedan dvokraki svećnjak od pozlaćenog bakra, za dvojak upotrebu: kad se skinu ruže, koje su služile kao tanjirići, i čija je glavna grana bila uglavljena u postolje od plavičastog mermera ukrašeno starim bakrom, ovo postolje obrazovalo je svećnjak za obične dane.

Stolice starinskog oblika behu prevučene tkaninama koje su predstavljale predmete iz La Fontenovih basana; ali je to trebalo znati, pa pogoditi šta predstavljaju: tako su se teško raspoznavale izbledele boje i slike pune zakrpa. U sva četiri ugla ove dvornice nalazili su se dolapi s prijavim policama. Jedan stari sto za kartanje, čija je gornja površina predstavljala šahovsku tablu, bio je namešten u udubljenju između dva prozora. Iznad ovog stola visio je ovalan barometar, s crnim pervazom, i ukrašen trakama od pozlaćenog drveta, na kome su se muve tako nepristojno zabavljale da su od pozlate ostali samo vrlo sumnjivi tragovi.

Na zidu prema kaminu dva pastela trebalo je da predstavljaju pretka gospode Grande, staroga gospodina od La Bertelijere, kao poručnika u francuskoj gardi, i pokojnu gospođu Žantile, kao pastirku.

Na prozorima su visile zavese od turske crvene tkanine, prikupljene svilenim gajtanima sa crvenim kitkama. Ovaj ovako raskošan ukras, koji je tako malo odgovarao Grandeovim navikama, kupljen je zajedno s kućom, kao i ona gotska dekoracija, sahat, vezene stolice i dolapi od ružinog drveta. Kraj prozora koji je bio najbliže vratima nalazila se jedna slamna stolica, čije su noge ležale na podmetačima da bi gospođa Grande mogla kroz

prozor videti prolaznike. Šupljinu prozora ispunjavao je čckrk za predivo od otrte bojadisane divlje trešnje, a odmah do njega bila je mala naslonjača Grandeove Evgenije.

Ima petnaest godina kako dani gospođe Grande i njene kćeri mirno protiču na ovom mestu, u neprekidnom radu, od meseca aprila do meseca novembra. Prvoga dana ovog poslednjeg meseca mogle su se premestiti na svoj zimovnik, kraj kamina. Tek toga dana dopuštao je Grande da se u dvornici naloži vatra, koja se po njegovoj zapovesti gasila 31. marta, bez ikakvih obzira na prve hladnoće ranoga proleća ili na hladnoće jesenje. Jedna gregjalica, ispunjena žarom od kuhinjske vatre koji je velika Nanona s mnogo veštine uspevala da sačuva za njih, pomagala je gošpodu i gospođici Grande da provedu najhladnija jutra ili večeri meseca aprila i oktobra.

Mati i kći održavale su u dobrom stanju sve rublje u kući, i svoje dane upotrebljavale su tako savesno na ovaj pravi nadničarski posao, da je Evgenija, kad je htela da izveze kakvu ogrlicu svojoj materi, morala otkidati od svoga sna, i pritom lagati oca da bi dobila sveću. Tvrdica beše odavno uobičajio da sveće deli svojoj kćeri i velikoj Nanoni, kao što je zorom delio hleb i namirnice potrebne za dnevnu potrošnju.

Velika Nanona bila je možda jedino ljudsko stvorenje kadro da podnese despotizam svoga gospodara. Cela je varoš zavidela na njoj gospodinu i gospođi Grande. Velika Nanona, tako prozvana zbog svoga stasa koji je iznosio pet stopa i osam palaca, pripadala je Grandeu već trideset i pet godina. Mada je imala svega šezdeset livara plate, ipak su je smatrali za najbogatiju sluškinju u Somiru. Sa ovih šezdeset livara, štedeći punih trideset i pet godina, stekla je toliko da je tu skoro uložila kod beležnika Krišoa četiri hiljade livara u doživotnu rentu. Ovaj rezultat duge i istrajne štednje velike Nanone učini se svakome preko mere veliki. Sve sluškinje, videći da je ova jedna devojka od šezdeset

godina osigurala sebi hleb za svoje stare dane, zavidela su joj, ne pomišljajući na to koliko je ona robovala dok je taj hleb zaslužila.

Kada joj je bilo dvadeset i dve godine, ova jedna devojka nigde nije mogla naći službe, toliko joj lice beše odvratno; i ovo raspoloženje bilo je zaista vrlo nepravedno; njenu licu svaki bi se divio da je bilo na ramenima kakvog grenadira; ali, vele ljude, sve treba da je na svom mestu. Primorana da napusti jedan sagoreli majur, na kome je čuvala krave, ona dođe u Somir, gde potraži službu, s odvažnošću ljudi koji unapred pristaju na sve.

G. Grande pomišljao je u to doba na ženidbu i hteo je već da se okući. On zapazi ovu devojku, koju su svi redom odbijali. Umejući, kao stari kačar, da proceni telesnu snagu, on pogodi od kolike koristi može biti žensko stvorenje Herkulovog stasa, krepko kao šezdesetogodišnji hrast na svome korenu, razvijениh kukova, širokih pleća, kiridžijskih ruku, i pošteno kao što beše njena neporočna čednost. Ni bradavice koje su krasile ovo marcijalno lice, ni crveni obrazi, ni razvijene mišice, ni Nanonini dronjci ne zaplašiše kačara, koji je još bio u godinama kad srce ume da zadržee. On odenu, obu, nahrani ovu jednu devojku, dade joj platu, i uputi je na posao, ne postupajući s njome suviše surovo.

Videći se ovako lepo primljena, velika Nanona plakala je u potaji od radosti i postade iskreno odana kačaru, koji se, uostalom, dahijski koristio tom njenom odanošću. Nanona je radila sve: kuvala, spravljala ceđ, prala rublje na Loari, donosila ga na svojim ramenima; ustajala je zorom, legala kasno; gotovila je jelo za vreme berbe svima nadničarima, nadgledala berače; čuvala je, kao verno pseto, dobro svoga gospodara; najzad, imajući slepo poverenje u njega, pokoravala se bez roptanja njegovim najluđim čudima. One čuvene godine 1811. u kojoj je berba stala nečuvehnik muka, posle dvadesetogodišnje službe, Grande se reši da dade Nanoni svoj stari sahat, jedini poklon koji je ikad dobla od njega. Mada joj je davao svoju staru obuću (koja je sasvim pristajala na njenu nogu), ovu obuću nije bilo moguće smatrati

kao neki tromesečni poklon: toliko je bila poderana. Primorana nemaštinom, ova jadna devojka postade takva tvrdica da je Grande zavole kao što čovek zavoli pseto, i Nanona mirno dopusti da joj se navuče na vrat ogrlica sa šiljcima, čije ubode nije više osećala. Ako je Grande sekao hleb sa malo odviše štedljivosti, ona se nije tužila; ona je veselo učestvovala u higijenskoj koristi koju je donosio štedljiviji način života u ovoj kući, u kojoj nikad niko nije bio bolestan.

A posle, Nanona je bila kao član porodice: ona se smejala kad se smejaao Grande, bila je nevesela, mrzla se, grejala se, radila je zajedno s njim. Koliko slatke nagrade beše za nju u ovoj jednakošti! Nikad joj on nije prebacio kad bi u vinogradu ili pod voćkom pojela koju breskvu, šljivu ili krušku.

— Dela, Nanona, počasti se. — govorio joj je onih godina kad su se grane savijale pod rodom toliko da su zakupci bili primorani bacati ga svinjama.

Za ovu seljanku, koja je u svojoj mladosti navikla samo na rđavo postupanje, za ovu siroticu koja je primljena iz milosrđa, sumnjivi smeh čiča Grandeov bio je zrak jarkog sunca. Uostalom, u prostom srcu, u skućenoj pameti Nanoninoj bilo je mesta samo za jedno osećanje i jednu misao. Za poslednjih trideset i pet godina ona je većito zamišljala sebe u onom trenutku kad je došla pred radionicu g. Grandea, bosonoga, u dronjcima, i neprestano su joj bile u ušima kačareve reči:

— Šta si htela, dete moje?

I njena je zahvalnost ostala većito ista.

Pokadšto bi Grande, kad pomisli da ovo jadro stvorene nije nikad čulo ni najmanju blagu reč, da ne poznaje nijedan od onih nežnih osećaja koje žena izaziva, i da može jednoga dana otići Bogu na istinu nevinija no što je bila i sama devica Marija, pokadšto bi Grande, obuzet sažaljenjem, gledajući je, rekao:

— Sirota Nanona!

Na njegov uzvik stara ga je devojka uvek pogledala nekim neodređenim pogledom. Ove reči, ponavljane s vremena na vreme, stvorile su odavno lanac trajnoga prijateljstva, kome je svako novo saučee dodavalo po jedan beoćug. Ovo sažaljenje u srcu Grandeovom, primano tako blagodarno od ove stare devojke, imalo je u sebi nečega užasnoga. Ovo svirepo sažaljenje jednog tvrdice, koje je budilo tisuću zadovoljstava u srcu staroga kačara, bilo je međutim za Nanonu vrhunac sreće. Ko neće takođe reći: *Sirota Nanona!* Bog će poznati svoje anđele po izrazu njihova glasa i njihove tajanstvene tuge.

U Somiru je bilo mnogo kuća u kojima se s mladima bolje postupalo, ali gospodari tih kuća nisu pri svemu tome bili nimalo zadovoljni svojim mladima. Otuda ova druga reč:

— Šta to rade Grandeovi s njihovom velikom Nanonom, te im je tako odana? Ona bi za njih i u vatra i u vodu!

Njena kujna, čiji su prozori sa rešetkama gledali u dvorište, bila je uvek u redu, čista, hladna, prava kujna čoveka tvrdice u kojoj ništa nije smelo da propadne. Kad opere sudove, pokupi ostatke od jela, ugasi vatru, Nanona je ostavljala kujnu, koju je od dvornice razdvajao jedan hodnik, i dolazila je svojoj gospođi da prede kuđelju. Jedna jedina sveća bila je dovoljna celoj porodici za jedno veče. Sluškinja je spavala u dnu ovog hodnika, u jednom ćumezu u koji je svetlost dolazila kroz jedan prozorčić. Njeno čelično zdravlje dopuštalo joj je da bez rđavih posledica stanuje u ovoj jami, iz koje je mogla čuti i najmanji šum u mrtvoj tišini koja je dan i noć vladala u ovoj kući. Morala je, kao pas čuvar, da spava samo s jednim uvom i da se odmara budna.

Opis ostalih delova ove kuće biće u vezi sa događajima ove priče; ali po slici dvornice, u kojoj se ogledao sav domaći raskoš, može se unapred naslutiti golotinja gornjih spratova.

Godine 1819. predveče, u polovini meseca novembra, velika Nanona naloži vatru prvi put. Jesen je bila vrlo lepa. Taj dan beše svečan dan, za koji su vrlo dobro znali i Krišovljevi i Grasenovi.

Zato su se ovi suparnici i spremali da dođu, naoružani od glave do pete, da se sukobe u dvornici i nadmaše jedni druge u dokazima prijateljstva.

To jutro, ceo Somir beše video gospodu i gospodicu Grande, kad su u pratnji Nanone išle u parohijsku crkvu na službu, i svi se setiše da je tog dana rođendan gospodice Evgenije. Zato beležnik Krišo, opat Krišo i g. K. od Bonfona, kad su otprilike mislili da su Grandeovi večerali, pohitaše da stignu pre Grasenovih, da čestitaju gospodici Grande. Sva trojica nosili su ogromne kite cveća, nabranog u svojim bašticama. Donji kraj cveća koje je hteo dati predsednik bio je vrlo vešto uvijen trakom od bele svile sa zlatnim resama. To jutro, g. Grande, kao i uvek o znamenitom danu rođenja Evgenijinog, došao je k njoj dok je još bila u postelji, i svečano joj je dao svoj roditeljski poklon, koji se od trinaest godina na ovamo sastojao u jednoj retkoj zlatnoj pari.

Gospođa Grande obično je davala svojoj kćeri zimsku ili letnju haljinu, prema prilikama. Ove dve haljine i zlatnici, koje je dobijala o Novoj godini i o rođendanu svoga oca, donosili su Evgeniji mali godišnji prihod od sto talira otprilike, koji je ona gomilala na zadovoljstvo Grandeovo. Zar to nije bilo prenositi svoj novac iz jedne kase u drugu i, takoreći, na nežan način navikavati na tvrdičenje svoju naslednicu, od koje je Grande pokadšto tražio računa o njenom blagu, govoreći joj:

— To će biti tvoj svadbeni *dvanaestak*.

Dvanaestak je starinski običaj, koji se još strogo i s pobožnošću održava u nekim krajevima u sredini Francuske. U okrugu Beri i Anžu, kad se kakva devojka udaje, njena familija ili familija njena muža daje joj kesu u kojoj se nalazi, prema imovnome stanju, dvanaest, ili dvanaest dvanaestina, ili dvanaest stotina komanju, da srebrnog ili zlatnog novca. Ni najsiromašnija čobanka neće se udati bez svoga dvanaeska, pa ma bio sav iz bakarnog novca. Još i sad se govori u Isudenu o ne znam kakvom dvanaesku koji je dobila neka bogata naslednica, i koji se sastojao iz sto četrdeset

i četiri portugalska zlatnika. Papa Klement VII, stric Katarine Medičijeve, dao je svojoj sinovici, kad se udavala za Henriha II, dvanaestak zlatnih antičkih medalja od vrlo velike vrednosti.

Za vreme večere, vrlo raspoložen što je njegova Evgenija lepoša u novoj haljini, otac beše uzviknuo:

— Pošto je danas Evgenijin dan, da naložimo vatru! To će slutiti na dobro.

— Gospođica će se zacelo udati ove godine. — reče velika Nanona, noseći ostatke jedne guske, tog kačarskog fazana.

— Ja ne vidim za nju u Somiru prilike. — odgovori gospođa Grande gledajući plašljivo u svoga muža, što je, kad se imaju na umu njene godine, svedočilo o potpunom bračnom ropstvu, u kome je ova jadna žena živela.

Grande pogleda svoju kćer i veselo reče:

— Danas je detetu dvadeset i tri godine; moraćemo se uskoru pobrinuti o njoj.

Evgenija i njena mati nemo se pogledaše i razumedoše se.

Gospođa Grande beše žena suva i slaba, žuta kao dunja, nespretna, spora; jedna od onih žena koje kao da su stvorene da se s njima rđavo postupa. Imala je krupne kosti, veliki nos, veliko čelo, velike oči i, na prvi pogled, nešto malo sličnosti s prozukulim voćem, u kome nema više ni slasti ni soka. Zubi su joj bili crni i retki, usta okružena borama, a donja vilica šiljata i povijena napred. To beše krasna žena, prava kći Bertelijerova. Opat Krišo umeo je naći nekoliko prilika da joj kaže da nije ružna, i ona je to verovala. Njena anđelska blagost, stipljenje jednog insekta koga deca muče, retka pobožnost, postojana mirnoća njene duše, dobro srce, sve je to izazivalo opšte saučešće i poštovanje.

Njen joj muž nikad nije dao ujedanput više od šest dinara na njene sitne troškove. Mada je izgledala smešna, ova se žena, koja u mirazu i nasleđu beše donela g. Grandeu preko tri stotine hiljada dinara, većito osećala tako duboko ponižena zavisnošću i ropstvom, protiv koga joj dobrota njene duše nije dopuštala

da se buni, da nikad nije zatražila nijedne pare niti ikad učinila kakvu primedbu na akta koja joj je beležnik Krišo podnosio na potpis. Ova nerazumna i potajna ponositost, ova plemenitost duše koju je Grande stalno potcenjivao i vređao, ogledala se u ponašanju ove žene.

Gospođa Grande nosila je stalno haljinu od zelenkaste svile, koja joj je obično trajala po godinu dana; imala je veliku belu pamučnu maramu, slamni šešir i gotovo nikad nije bila bez kecelje od crne svile. Kako je retko izlazila iz kuće, obuču je malo cepala. Najzad, nikad ništa nije tražila za sebe.

Zato je Grande, obuzet kadšto grižom savesti pri pomisli da je mnogo vremena prošlo od onoga dana kad je svojoj ženi dao šest dinara, pri prodaji svoje godišnje berbe, uvek ugovarao da se i njegovoj ženi da kakav mali poklon. Tih četiri-pet zlatnika od Holandana ili Belgijanaca, kupaca Grandeovog vina, behu najsigurniji godišnji prihod gospođe Grande. Ali, kad bi primila svojih pet zlatnika, muž bi joj često rekao, kao da im je kesa bila zajednička:

— Molim te, pozajmi mi koji dinar.

I jadna žena, srećna što može učiniti šta za čoveka koga joj je ispovednik predstavljao kao gospodara, davala mu je, u toku zime, po nekoliko talira od novca koji je dobila. Kad bi izvadio iz džepa pet dinara koje je mesečno davao na sitnice, na konac, igle i toaletu svoje kćeri, Grande je, pošto je zakopčao džep, redovno pitao svoju ženu:

— A ti, mama, treba li tebi šta?

— Videću. — odgovarala je gospođa Grande, sa osećajima materinskog dostojanstva.

Uzalud sve to blagorodstvo! Grande je mislio da je vrlo plemenit prema svojoj ženi. Zar filozofi koji nailaze na Nanone, gospođe Grande, Evgenije, ne mogu s pravom reći, da je ironija osnovni karakter Providenja?

Posle ove večere, na kojoj je, prvi put, bilo reči o Evgenijinoj udaji, Nanona ode u sobu g. Grandea, da donese bocu kasisa, i silazeći niz stepenice, umalo ne pade.

— Ludo jedna! — reče joj gospodar. — Zar i ti da padneš, ti? — Pa zbog onog basamaka, gospodine, što se klati.

— Pravo kaže Nanona. — reče gospođa Grande. — Odavno je trebalo da ga opravite. Juče Evgenija umalo nije uganula nogu na njemu.

— Na, — reče Grande Nanoni videći da je sasvim prebledela — pošto je danas Evgenijin rođendan, i zato što umalo nisi pala, uzmi čašicu kasisa.

— Boga mi, i zaslужila sam je. — reče Nanona. — Drugi bi na mome mestu razbio bocu; ali ja bih je sačuvala, pa ma razbila lakat.

— Sirota Nanona! — reče Grande nalivajući joj kasis.

— Da se nisi ubila? — upita je Evgenija, gledajući je sa saučesćem.

— Nisam, zadržala sam se.

— E, pošto je danas Evgenijin rođendan, opraviću vam taj basamak. To je što vi ne umete da stanete nogom u kraj, gde se basamak još drži.

Grande uze sveću, ostavi ženu, kćer i sluškinju bez druge svetlosti do one sa ognjišta na kome je buktao plamen, i ode u odžakliju po daske, eksera i alat.

— Hoćete li da Vam pomognem? — doviknu mu Nanona kad je čula da kuca na stepenicama.

— Ne treba! Ne treba! Umem ja i sam. — odgovori nekadašnji kačar.

U trenutku kad je Grande lično opravljao svoje cvrtočne stepenice, i zviždukao sećajući se svojih mladih godina, zakucaše na vratima Krišovljevi.

— Jeste Vi to, gospodine Krišo? — upita Nanona, gledajući kroz rešetku.

— Mi smo. — odgovori predsjednik.

Nanona otvori vrata, i svetlost sa ognjišta, koja se odbijala pod svodom, pomože Krišovljevim da spaze ulazak od dvornice.

— A! Vi nam dolazite na čestitanje. — reče im Nanona, osjetivši miris cveća.

— Izvinite, gospodo, — viknu Grande kad je poznao glas svojih prijatelja — sad ću ja! Ja se ne stidim, ja sam opravljam jedan basamak na svojim stepenicama.

— Molim, molim, gospodine Grande! Čumurdžija je kmet u svojoj kući. — odgovori poslovcicom predsjednik, smejući se sam svojoj aluziji koju niko nije razumeo.

Gospođa i gospođica Grande ustadoše. Tada predsjednik, koristeći se pomućinom, reče Evgeniji:

— Hoćete li mi dopustiti, gospođice, da Vam na današnji dan Vašega rođenja poželim mnogo srećnih godina i zdravlje koje Vas je do sad poslužilo?

On joj pruži veliku kitu cveća retkog u Somiru; zatim je uze za ruke i poljubi je s obe strane vrata, s ljubaznošću od koje se Evgenija zastide. Predsednik, koji je ličio na dugačak zardali klin, tako se udvarao.

— Molim vas, samo izvolite. — reče Grande ulazeći. — Vi, bogme, lepo, gospodine predsedniče! Valjda zato što je svečan dan?

— Znate, pored gospođice, — odgovori opat Krišo, pružajući svoju kitu cveća — svaki dan bio bi za moga sinovca svečan dan.

Opat poljubi Evgeniju u ruku. Što se tiče beležnika Krišoa, on prosto poljubi devojku u oba obraza i reče:

— Gledaj ti nje kako raste! Svake godine dvanaest meseca.

Ostavivši sveću pred sahat, Grande, koji nije nikad napuštao neku šalu i nesnosno je ponavljao kad mu se učinila lepa, reče:

— Pošto je danas Evgenijin rođendan, zapalimo velike svećnjake!

On brizljivo skide krakove sa svećnjaka, metnu na svaki stub po jedan tanjirić, uze iz Nanoninih ruku novu sveću, čiji kraj

beše uvijen hartijom, metnu je u svećnjak, utvrdi je, zapali, i sede pored svoje žene, gledajući naizmenice svoje prijatelje, svoju kćer, i oba svećnjaka.

Opat Krišo, omalen, pun, dežmekast, s riđom i glatkom vlsuljom, lica kao u matore kartašice, ispruži svoje noge obuvene u glomaznu obuću sa srebrnim kopčama i reče:

— Grasenovi nisu došli?

— Nisu još. — reče Grande.

— Ali će doći? — upita stari beležnik, kriveći svoje lice, puno rupa kao kašika kojom se kupi pena.

— Nadam se. — odgovori gospođa Grande.

— Jeste li gotovi s berbom? — upita Grandea predsednik od Bonfona.

— Sasvim gotov. — reče mu stari vinogradar i ustade da prododa po dvornici, ispravljajući prsa oholo kao što ohole behu njegove reči: *sasvim gotov!* Hodajući tako, on spazi kroz vrata od hodnika što vodi u kujnu veliku Nanonu, kako sedi kraj vatre i pri sveći se sprema da prede, da ne bi sedela s gostima.

— Nanona, — reče on izišavši u hodnik — odmah da si ugasi vatra i sveću, pa da sediš s nama. Hvala Bogu u dvornici ima dovoljno mesta za sve nas.

— Ali, gospodine, imaćete goste.

— A zar ti nisi što i oni? I oni su od Adamovog kolena kao i ti.

Grande se vrati predsjedniku i reče mu:

— Jeste li Vi prodali svoje vino?

— Boga mi, nisam, neka stoji. Danas je dobro, ali će kroz dve godine biti bolje. Kao što znate, sopstvenici su se zarekli da odrižu ugovorene cene, i Belgijanci ga ove godine neće dobiti pošto hoće. Ako odu, odu; vратиće se.

— Tako je, samo držimo se dobro. — reče Grande tonom od koga predsednik uzdrhta.

Da nije u pogodbi?, pomisli Krišo.

U taj mah udar zvekira objavi Grasenove i njihov dolazak prekide razgovor koji behu zapodeli gospođa Grande i opat.

Gospođa od Grasenova beše jedna od onih omaljenih žena, živahnih, punih, belih i rumenih, koje su ostale mlade i u svojoj četrdesetoj godini, zahvaljujući palanačkoj manastirskoj umerenosti i svom besprekornom životu. One su kao ono poslednje pozne ruže, koje je prijatno videti, ali čije krunice imaju u sebi nečega hladnog i čiji miris nije više tako jak. Ona se oblačila dosta lepo, poručivala je haljine iz Pariza, davala je ton Somiru i priređivala je večernje zabave. Njen muž, bivši kapetan u carskoj gardi, teško ranjen u bitki kod Austerlica i stavljen u stanje pokoja, sačuvao je, pored svega svog poštovanja prema Grandeu, svoju vojničku iskrenost.

— Dobro večer, Grande! — reče on vinogradaru, pružajući mu ruku i gledajući kao sa neke visine, što je uvek jako ponižavalo Krišovljeve. — Gospođice, — reče zatim Evgeniji, pošto se pozdravio s gospođom Grande — Vi ste uvek lepi i dobri, i ja zbilja ne znam šta bi Vam čovek mogao poželeći.

Zatim joj predade jedno sanduče, koje je nosio momak, i u kome je bila neka vrsta vreska sa Kapa, cveće skoro doneto u Evropu i vrlo retko.

Gospođa od Grasenova poljubi Evgeniju vrlo srdačno, rukovavši se s njom i reče joj:

— Adolf je uzeo na sebe da Vam preda moj mali poklon.

Jedan povisok mlad čovek, plav, bled i tanak, dosta otmenog ponašanja, po izgledu stidljiv, ali koji je potrošio u Parizu, kuda je otišao bio da uči prava, osam do deset hiljada dinara preko redovnog izdržavanja, pride Evgeniji, poljubi je u oba obraza i pruži joj kovčević za rad, u kome svi predmeti behu pozlaćeni; prava bazarska roba, iako je na kovčeviću bio grb, sa dosta lepo urezanim gotskim pismenima E. G., po kojima se moglo misliti da je poklon skupocen. Kad ga je otvorila, na Evgeniji se opatiti da ona neočekivana i potpuna radost, od koje devojke porumene,

zatrepte, uzdrhtu od zadovoljstva. Ona pogleda u oca, kao da je htela znati sme li primiti poklon, i gospodin Grande reče jedno „Uzmi, kćeri!“ s izrazom koji bi proslavio kakvog glumca. Krišovljevi ostaše preneraženi kad spaziše radostan i ljubazan pogled kojim je Adolfa od Grasenova pogledala naslednica, za koju je ovako bogatstvo bilo nešto nečuveno.

G. od Grasenova ponudi Grandea burmutom, uze ga i sam malo, skinu prstom zrna koja behu pala na tračicu ordena Počasne Legije, udevenu u rupicu njegova plavog kaputa, zatim pogleda Krišovljeve pogledom koji kao da je govorio:

— Da vidim šta ćete na ovaj udarac!

Gospođa od Grasenova pogleda u plave bokale u kojima behu kite cveća Krišovljevih, tražeći njihove poklone sa izveštačenom srdačnošću žene koja ume da se ruga. U ovoj tugaljivoj prilici, opat Krišovljevi pusti društvo da poseda oko vatre i ode u dno dvorance sa Grandeom. Kad su ova dva starca došla do prozora koji je bio najviše udaljen od Grasenovih, sveštenik reče tvrdici na uvo:

— Ovi ljudi bacaju novac kroz prozor.

— Ako, kad pada u moj podrum. — odgovori stari vinogradar.

— Da ste hteli dati svojoj kćeri zlatne makaze, Vi ste bili u stanju da to učinite. — reče opat.

— Ja joj dajem nešto bolje od makaza. — odgovori Grande. *Moj je sinovac pravi zvekan*, pomisli opat gledajući u predsednika, čija je razbarušena kosa još pojačavala neprijatan utisak njegova crnomanjastog lica. *Zar nije mogao i on izmisliti kakvu sitnicu koja bi se dopala?*

— Mi ćemo s Vama da igramo karata, gospođo Grande. — reče gospođa od Grasenova.

— Pa kad smo svi ovde, možemo se podeliti u dve partije.

— Pošto je Evgenijin rođendan, igrajte svi zajedno tombole. — reče čiča Grande. — I deca će s vama.

Nekadašnji kačar, koji nikad nikakvu igru nije igrao, pokazao na svoju kćer i Adolfa.

— Ded, Nanona, namesti stolove.

— Mi ćemo Vam pomoći, gospođice Nanona! — reče veselo gospođa od Grasenaa, sva radosna što je obradovala Evgeniju.

— Nikad u svome životu nisam bila tako zadovoljna. — reče joj naslednica. — Nikad nigde nisam videla tako šta lepo.

— Adolf ga je sam izabrao i doneo iz Pariza. — reče joj na uvo gospođa od Grasenaa.

Samo tako, prokleta spletkasice!, govorio je u sebi predsednik. *Ako kadgod ti ili tvoj muž dođete pred sud, nećete olako proći!*

Beležnik, koji je sedeo u jednom uglu, gledao je mirno opatita, govoreći u sebi:

Grasenovima je sva muka uzalud; moje imanje, imanje moga brata i moga sinovca iznosi ukupno na milton i sto hiljada dinara. Grasenovi najviše imaju polovinu od toga, a uz to imaju kćer. Mogu poklanjati šta hoće! I naslednica i pokloni, sve će to jednog dana biti naše.

U osam i po časova uveče dva stola behu raspoređena. Lepoj gospođi od Grasenaa ispalo je za rukom da svoga sina posadi do Evgenije. Učesnici ovog prizora, vrlo zanimljivog, iako je izgledao sasvim običan, držeći pred sobom šarene kartone na kojima behu ispisani brojevi, i komade plavog stakleta, činili su se da slušaju šale staroga beležnika, koji nijedan broj nije izvukao a da ga nije propratio kakvom primedbom; ali svi su mislili na milione gospodina Grandea.

Stari kačar, pun sujete, posmatrao je ružičasta pera, novu haljinu gospođe od Grasenaa, marcijalnu glavu bankarovu, glavu Adolfovu, predsednika, opata, beležnika, i govorio je u sebi: *Svi su došli zbog mojih talira. Dolaze zbog moje kćeri, iako im je ovde dosadno. He! Neće je dobiti ni jedni ni drugi, a svi mi služe kao harpunji za ribolov!*

Ova porodična veselost, u ovom starom sivom salonu, slabo osvetljenom dvema svećama; ovaj smeh, uz zvrjanje Nanoninog čekrka, iskren jedino na usnama Evgenijinim ili na usnama njene

matere; ova niskost spojena sa tako velikim interesima; ova devojka, slična pticama koje su žrtve svoje velike cene njima nepoznate, ova devojka oko koje se otimahu i kojoj su svakom prilikom davali dokaza o svome prijateljstvu u koje je ona verovala: sve je to doprinosilo da ovaj prizor bude tužno smešan. Uostalom, nije li ovo jedan od onih prizora koji se vide u svima vremenima i na svima mestima, samo sveden na svoj najprostiji vid? Grande, koji je eksploatisao lažnu odanost ovih dveju porodica i izvlačio ogromne koristi, dizao se iznad ove drame i osvetljavao je. Nije li to bio jedini moderan bog u koga ljudi veruju, *Novac*, u svojoj sili svojoj, izražen jednom jedinom fizionomijom?

Duševnija osećanja života zauzimala su tu tek drugo mesto: ona su se nalazila u trima čistim srcima, u srcu Nanoninom, Evgenijinom i u srcu njene matere. Međutim, koliko neznanja u njihovoj prostodušnosti! Evgenija i njena mati nisu ništa znale o Grandeevom imanju, sudile su o životu po svojim nepotpunim pojmovima, i nisu ni cenile ni prezirale novac, jer behu naviknute da su bez njega. Njihova osećanja, potištena bez njihova znanja, ali ipak živa, i povučena njihovom životom činila su ih zanimljivim izuzecima u ovom skupu ličnosti, čiji život beše isključivo materijalan. Da užasna udesa čovekovog! Nema nijedne sreće njegove koja ne dolazi od kakvog neznanja!

U trenutku kad je gospođa Grande dobila na tom bolji četiri groša, najveći dobitak koji se ikad video u ovoj dvornici, i dok se velika Nanona smejala od zadovoljstva videći kako gospođa zgrće ovu veliku sumu, na kućnim vratima odjeknu jak udarac zvekira i začu se tako velika lupaa da žene skočiše sa svojih stolica.

— Taj što tako lupaa nije iz Somira. — reče beležnik.

— Ko je još video da se tako kuca! Nanona, da neće da nam razbiju vrata?

— Ko to, dođavola, može biti? — uzviknu Grande.

Nanona uze jednu sveću i ode da otvori; za njom ode i Grande.

— Grande! Grande! — uzviknu njegova žena koja, obuzeta nekim neodređenim osećanjem straha, polete vratima dvornice.

Svi se prisutni zгледаše.

— Kako bi bilo da i mi iziđemo? — reče gospodin od Grase-
na. Ovo mi se lupanje čini sumnjivo.

G. od Grasea jedva stiže da spazi lice jednog mladog čove-
ka, za kojim je išao nosač koji je nosio dva ogromna sanduka i
vukao ručne torbe. Grande se naglo okrenu svojoj ženi i reče joj:
— Gospođo Grande, idite i nastavite tombolu. Ostavite me da
čujem šta hoće gospodin.

Zatim živo zatvori vrata od dvornice, u kojoj uznemireni igra-
či ponovo posedaše na svoja mesta, ne nastavljajući igre.

— Da li je to neko iz Somira, g. od Grasea? — upita ga žena.

— Nije, neki putnik.

— Mora da je iz Pariza.

— Tako je. — reče beležnik vadeći svoj stari, dva prsta debeo
sahat koji je ličio na neku holandsku lađu. — Devet je časova.

Vidite li vi kako ova poštanska kola nikad ne zakasne?

— Je li mlad taj gospodin? — upita opat Krišo.

— Jeste. — odgovori g. od Grasea. — Nosi sa sobom prt-
ljag koji je težak najmanje tri stotine kilograma.

— Nema Nanone da se vrati. — reče Evgenija.

— To je zacementirani vaš rođak. — reče predsednik.

— Hajdete da nastavimo igru. — reče blago gospođa Gran-
de. Po glasu sam poznala da je g. Grande zlovoljan; možda mu
neće biti pravo ako primeti da govorimo o njegovim stvarima.

— Gospođice, — reče Adolf Evgeniji, koja je sedela do njega
— to će, bez sumnje, biti vaš rođak Grande, vrlo lep mlad čovek
koga sam video na igrancima kod g. od Nisenžana.

Adolf ne reče ništa više, jer mu mati stade na nogu; ona zatim
glasno zaiska od njega deset para za ulog, i tom prilikom reče
mu na uvo:

— Čuti, šmokljane!

U tom trenutku vrati se Grande bez Nanone, čiji su se kora-
ci sa koracima nosačevim čuli na stepenicama. Za njim je išao
putnik, koji je od pre nekoliko trenutaka probudio toliko rado-
znalosti i tako živo zanimao sve mašte, da se njegov dolazak u
ovu kuću i njegova iznenadna pojava među ovim gostima može
sравniti s ulaskom puža u košnicu, ili s ulaskom pauna u kakav
zabačen seoski kokošinjac.

— Sedite pored vatre. — reče mu Grande.

Pre no što je seo, mladi stranac pozdravi vrlo otmeno prisut-
ne. Muški ustadoše da odgovore na pozdrav učtivim priklanja-
njem, a ženskinje se duboko pokloni.

— Vama je bez sumnje hladno, gospođine. — reče gospođa
Grande. — Možda dolazite iz...?

— Eto što su ti žene! — reče stari vinogradar prekidajući
čitanje jednog pisma koje je držao u ruci. — Pustite gospodina
da se odmori.

— Ali, oče, gospodin možda želi šta. — reče Evgenija.

— On ima jezik. — odgovori oštro vinogradar.

Ove reči iznenadile su samo nepoznatoga. Ostale ličnosti
behu navikle na despotско ponašanje starčevog. Pri svemu tome,
kad su ova dva pitanja i ova dva odgovora pala, nepoznati usta-
de, okrenu leđa vatri, diže jednu nogu da zagreje don na svojoj
obuci, i reče Evgeniji:

— Hvala lepo, draga rođako, ja sam ručao u Turu. I ne treba mi
ništa. — dodade on gledajući Grandea. — Čak nisam ni umoran.

— Gospodin dolazi iz prestonice? — upita gospođa od Grasea.
G. Šarl, tako se zvao sin gospodina Grandea iz Pariza, kad je
čuo ovo pitanje, uze mali lornjon koji mu je na lancu visio o vratu,
pristioni ga na desno oko da razgleda i ono što je bilo na stolu i
ličnosti koje su oko njega sedele, zagleda vrlo drsko gospođu od
Grasea i, pošto je sve video, reče joj:

— Da, gospodo. Vi igrate tombole, draga strino. — dodade on. — Nastavite, molim Vas, igra je vrlo zanimljiva, nemojte je napuštati...

Znala sam ja da je to rođak, mislila je u sebi gospođa od Grasena, pogledajući ga ispod oka.

— Četrdeset i sedam! — viknu stari opat. — Beležite, gospodo od Grasena. Vi imate taj broj?

G. od Grasena metnu staklo na tablu svoje žene, koja je, obuzeta tužnim predosećanjem, motrila naizmence na rođaka iz Pariza i na Evgeniju, i ne misleći na tombolu. S vremena na vreme, mlada je naslednica kradom pogledala svoga rođaka, i žena bankareva lako je mogla u tim pogledima opaziti *crescendo* čudnja ili radoznalosti.

GLAVA DRUGA

ROĐAK IZ PARIZA

G. Šarl Grande, lep mladić od dvadeset i dve godine, stajao je u ovom trenutku u neobičnoj protivnosti s ovim dobrodušnim palančanima, koje je već njegovo aristokratsko ponašanje prilično vredalo, a koje su svi pažljivo proučavali da bi mu se docnije mogli podsmevati. Ovo je potrebno objasniti.

U dvadeset drugoj godini, mladi su ljudi još toliko blizu detinjstva da mogu činiti detinjarije. Zato bi se, možda, na sto njih našlo devedeset i devet koji bi se ponašali kao što se ponašao Šarl Grande. Na nekoliko dana pre ove večeri beše mu otac rekao da ode na nekoliko meseci njegovu bratu u Somir. Možda je g. Grande iz Pariza pomišljao na Evgeniju. Šarlu, koji je sad prvi put upao u palanku, pade na pamet da se pojavi u njoj kao otmjen mladić koji je nešto više od ostalih, da najedi ceo okrug svojom raskošni, da učini u njemu čitav prevrat, i da unese u nj novine pariskog života. Ukratko, da jednom rečju sve objasnimo, imao je nameru da utroši u Somiru više vremena no u Parizu na čišćenje nokata, i da obrati naročitu pažnju na svoje oblačenje, koje pokadšto otmjeni mladi ljudi zamenjuju prostotom koja nije bez otmenosti. Šarl ponese, dakle, najljepše lovačko odelo, najljepšu pušku, najljepši lož, najljepše pariske korice. Ponese svoju zbirku najljepših prsnika; bilo ih je sivih, belih, crnih, kestenjastih, sjajnožutih, sa šljokicama, šarenih, na dva reda dugmeta, bez jake i s pravom jakom, s povrnutom jakom, zatvorenih do grla sa zlatnim pucima. Ponese dva para odelo od Bisona i svoje najskuplje

rublje. Ponese svoj lepi zlatni pribor za umivanje, koji je dobio na poklon od svoje matere. Ponese svoje kicoške andravorlje, ne zaboravivši ni divan pribor za pisanje, dobijen od najljubaznije žene na svetu, za njega bar, koju je zvao Anetom i koja je u to vreme putovala po Škotskoj s mužem, s dosadom, kao žrtva izvesne sumnje kojoj je valjalo trenutno žrtvovati svoju sreću; zatim poviše lepe hartije, da joj svakih petnaest dana piše po jedno pismo. Najzad, čitav sanduk pariskih sitnica, potpun koliko je to bilo moguće, i u kome su se nalazili, od korbača koji služi za podivanje dvoboja do lepih izvajanih pištolja kojima se dvoboju dovršuje, svi mogući ratarski alati kojima se jedan mlad besposličar služi da izore život. Otac mu je rekao da putuje sam i skromno, a on je došao u zasebnom odeljenju poštanskih kola, zadovoljan što nije morao kvariti divna putnička kola, koja beše poručio da iziđe u susret svojoj Aneti, velikoj gospođi koja... i tako dalje, i s kojom je juna meseca trebalo da se sastane u Badenu.

Šarl je računao da će kod svoga strica zateći stotinu osoba, da će loviti na konju po njegovim šumama, ukratko da će živeti kod njega kao što se živi po zamkovima; on nije znao da mu je stric u Somiru, gde je zapitao za nj koliko da dozna kojim se putem ide u Froafon; ali kad je čuo da je u varoši, mislio je da će ga naći u nekom velikom dvorcu. Da bi se pristojno pojavio kod svoga strica, bilo u Somiru bilo u Froafonu, obukao se što je mogao lepše, pažljivije, dražesnije, da se poslužimo rečju koja je u to vreme kazivala naročito savršenstvo jedne stvari ili jednog čoveka. U Turu mu je jedan vlasuljar ponovo nakudravio njegovu lepu kestenjastu kosu; tu je promenio rublje i metnuo vratnu maramu od crne svile, s okruglim okovratnikom, tako da mu lepo bude uokvireno belo i veselo lice. Putnički kaput, upola zakopčan, pripijao mu se uz telo, i ispod njega video se prsni od kašmira, pod kojim je bio drugi beli prsni. Sahat, nemarno spušten u jedan džep, kratkim zlatnim lancem bio je prikačen za jednu od rupica na prsniku. Njegove sure pantalone zakopčavale su se sa

strane, gde su crnom svilom izvezene šare krasile porube. Umeo je vrlo lepo da se igra jednim štapom, čija izvajana zlatna jabuka nije ni najmanje prljala njegove sive rukavice. Najzad, kapa mu je bila veoma ukusna.

Samo Parižanin, i to Parižanin iz najotmenijih krugova, mogao se ovako udesiti, a da ne izgleda smešan, i svima tim ludorijama dati izvesnu taštu harmoniju koju je, uostalom, podržavalo lepo držanje, držanje mladog čoveka koji ima lepe pištolje, pouzdan hitac i Anetu.

Sad, ako hoćete da pojmite uzajamno iznenađenje Somiraca i mladog Parižanina, da jasno vidite sjaj kojim je otmenost putnikova blesnula među ovim blehim senima u dvornici i licima koja su sastavljala porodičnu sliku, pokušajte da predstavite sebi Krišovljeve. Sva su trojica šmrkala burmut, i odavno već behu zaboravili da čiste mrlje i crnu prašinu od burmuta, kojima im behu išarane čipke na crvenim košuljama sa posuvračenim okovratnicima i žučkastim naborima. Njihove meke vratne marame upredale su se čim bi ih metnuli na vrat. Ogronna kolicina rublja, koja im je dopuštala da ga mogu prati u šest meseci jedanput i držati u svojim ormanima, davala je maha vremenu da na njemu utisne svoju sivu boju sa koje je izgledalo kao staro.

Na svoj trojici videla se ista zanemarenost i zapuštenost. Njihova lica, učmala kao što im odelo beše pohabano, zborana kao njihovih pantalona, izgledahu ostarela, rapava i imala su čudan izraz.

Opšta zanemarenost u odelu kod ostalih, odelu nepotpunom, pohabanom kao što je odelo po palankama, gde ljudi postupno prestaju oblačiti se za druge i počnu voditi računa o ceni rukavica, pristajala je dobro uz nebrizljivost Krišovljevih. Odvratnost prema modi beše jedina tačka u kojoj su se Grasenovi i Krišovljevi potpuno slagali.

Čim bi Parižanin uzeo svoj lornjon da razgleda neobične „prinadležnosti” dvornice, tavanicu, boju drveta kojim zidovi behu obloženi, ili tačkice kojima ga muve behu išarale i kojih